

Havupuiden ja kalliorantojen kauneus - Kiinalaisia vaikutteita varhaisissa suomalaisissa maisemapuutarhoissa

Eeva Ruoff

Rehevyyks, lehtevyyks ja hedelmällisyyks kuuluivat pitkään eurooppalaisen puutarhasuunnittelun ja maisemäkäsityksen esteettisiin perusarvoihin. Keski-idän aavikkokansojen ihanne, hedelmiä tiukkuva paratiisi, johon kuului vehreitä niittyjä ja lehteviä puita, oli välittynyt raamatun kautta myös suomalaisille, ja vanhoissa kansanrunoissakin kuvastuu arvostus suuria lehtipuita, etenkin tammia ja lehmuksia kohtaan. Havumetsät ja kalliot merkitsivät ihmisille niukkaa toimentuloa, ankaraa työtä. Karu maisema koettiin myös esteettisesti vastenmieliseksi. Tämä näkemys heijastui esimerkiksi Kristiina-kuningattaren toivomuksessa, että Tukholman linnaa vastapäätä sijaitsevalle Skeppsholmenille rakennettaisiin taloja peittämään sen rumia kallioita.

Muutoksen tuulet alkoivat kuitenkin puhaltaa jo 1600-luvun loppupuolella. Purjelaiva toisensa jälkeen toi Eurooppaan Kiinan korkeakulttuurin piirissä luotuja esineitä, joihin oli kuvattu kitulaita mäntyjä, naavaisia kuusia, rujoja pajuja, vuoria, oudonnäköisiä kivijärkäleitä, kaarisilloja ja ihmisiä, jotka kalastelivat tai soutelivat lammilla tai järvillä tai istuskelivat niiden rannoille rakennetuissa koristeellisissa huvimajoissa. Kiinalaiset näyttivät mielikseen tarkastelevan silloilta tai huvimajoista avautuvia metsäisiä ja kallioisia maisemia.

Keskustan valtakunnan porsliini- ja lakkatyöesineet, silkkikankaat, viuhkat ja päivänvarjat herättivät suurta ihastusta Euroopassa. Kiinnostus kiinalaisia tapoja, hallitusmuotoa, pukeutumista, arkkitehtuuria ja muita taiteita kohtaan kasvoi edelleen 1700-luvulla. Kaikki "kiinalainen" oli silloin suurta muotia, ja uusien maisemallisten kauneusarvojen löytämisen siemenet alkoivat sen mukana nopeasti itää. (1)

Arkkitehtonisia alkutahteja

Vuonna 1670 Ludvig XIV rakennutti Versaillesin puistoon pienen huvilinnan lahjaksi rakastajattarelleen Madame de Montespanille. Sen seinäpintoina käytettiin fajanssilaattoja, ja se sai sen vuoksi - vähän epäjohdonmukaisesti - nimekseen *Trianon de Porcelaine*. Sitä pidetään Euroopan varhaisimpana kiinalaisvaikutteisena puistorakennuksena. Arkkitehtuuriltaan se oli kuitenkin myöhäisbarokkia, ainoastaan "porsliini-rakentamisen" ajatus oli kiinalainen, kyseiset seinälaatatkin oli valmistettu Ranskassa. *Trianon de Porcelaine* tuli kuuluisaksi. Kiinalaistyyllisen rakentamisen vaihtelevat pohjaratkaisut, mielikuvittelliset kattomuodot, puuleikkaukset ja värikkäät maalauskoristelut tarjosivat kiehtovia suunnittelumahdollisuuksia, ja aidommin "kiinalaisia" huvimajoja alettiin pian rakentaa moniin muihin eurooppalaisiin puistoihin.

Näitä rakennelmia ympäröineet puistoalueet suunniteltiin alkuun myöhäisbarokin ja rokokoon sommitteluperiaatteiden mukaan. Esimerkiksi Preussin kuningas Fredrik Suuren Potsdamin Sanssoucin linnan puiston "lohikäärmetalo" ja teepaviljonki olivat pienimuotoisten, rokokootyyllisten puutarhatilojen ympäröimiä, joihin liittyi ruohoparterreja, leikattuja pensasaitoja ja säännöllisten välimatkojen päähän asetettuja kullattuja uurnia. (2) Drottningholmin puistoon rakennettu huvilinna "Kina", Ruotsi-Suomen tunnetuin kiinalaistyylinen rakennus, sijaitsi kahden toisiaan suorakulmaisesti leikkaavan lehmuskäytävän risteyksessä. Sen yhteyteen suunniteltu puisto muodostui sarjasta pieniä, symmetrisiä aukioita, joita suorat lehtikäytävät yhdistivät toisiinsa. "Kinan" lähistöllä lienee ollut jonkun verran luonnonmetsää ja avokallioita, mutta nämä elementit oli rajattu alkuperäisen puistosuunnitelman ulkopuolelle, samoin Mälaren, jonka rantoja tai näkymiä ei myöhemminkään otettu "Kinan" ympäristösuunnittelussa huomioon. (3)

Maisemapuutarhojen suunnittelu alkaa

Eri tahoilla Eurooppaa pitkään kytenyt puutarhataiteen murros löysi eräänlaisen yhteisen nimittäjän englantilaisen runoilijan Alexander Popen vuonna 1731 julkaisemista säkeistä, joissa hän kehottaa puutarhasuunnittelijoita kuuntelemaan paikan henkeä:

"...Consult the Genius of the Place in all;

That tells the Waters to rise or fall,

Or helps th' ambitious Hill the heav'ns to scale,

or scoops in circling theatres the Vale

Calls in the Country, catches op'ning glades,

Joins willing woods, and varies shades from shades..."

An Epistle to Lord Burlington

Popen esittämä ajatus paikan hengestä suunnittelun lähtökohdaksi muodostui eräänlaiseksi uskonkappaleeksi puutarhoista kiinnostuneissa piireissä, vaikka harva lienee todella perehtynyt siihen pitkään ja kömpelörakenteiseen runoon, johon kyseiset säkeet sisältyvät. Paikan henki, *genius loci*, ei ollut myöskään mikään uusi, vaan antiikin ajoilta periytyvä käsite, johon oli silloin tällöin viitattu italialaisten puutarhojen piirtokirjoituksissa myös uudella ajalla. Yhtä kaikki, Popen teesi sattui nyt suoraan ajan hermoon. Uutta suuntausta alettiin kutsua "englantilaiseksi puutarhatyyliseksi" ja myöhemmin sille vakiintui nimi "maisemapuutarhatyyli".

Paikan hengen ymmärtäminen ja sen tulkitseminen puutarhataiteen keinoin oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Sen vuoksi eri maiden ja eri aikakausien tyylejä edustaneita huvimajoja ja muita rakennelmia käytettiin paljon maisemaelämysten korostajina etenkin puutarhoissa ja puistoissa, joiden luontainen topografia ei tarjonnut selkeitä suunnittelullisia lähtökohtia. Egyptiläiset pyramidit, kreikkalaiset ja roomalaiset "temppeli", goottilaiset tornit, erakkomajat, hollantilaiset tuulimyllyt, sveitsiläiset maitohuoneet ja tataarilaiset teltat muodostuivat siten osaksi maisemapuutarhojen maailmaa. Niihin liitettiin myös eettis-ideologisia symboliarvoja. Näiden rakennusten tarkoitus oli korostaa kansojen välistä veljeyttä ja tasa-arvoa, kulttuuriperinnön yhteyttä ja erilaisia luontoon liittyviä teemoja, jotka olivat keskeisiä silloisille vapaamuurari- ja ruusuristiseuroille.(4) Puutarhasuunnittelijoiden pyrkimys vaihtelevien, mutta samalla autenttisen tuntuisten maisematilojen luomiseen sai silloin tällöin liioiteltuja piirteitä. Vuonna 1776 Jean-Marie Morel, eräs ajanjakson johtavista ranskalaisista puutarha-arkkitehdeistä, ivasi niitä seuraavasti:

"Tahtooko hän [puutarhasuunnittelija] viedä katsojan kävelylle Egyptiin? Hän rakentaa pyramideja, hän kaivattaa Mariut-järven, hän jakaa joen kolmeksi uomaksi muodostaakseen deltan; hän haluaisi täyttää puutarhan virtahevoilla ja krokotiileilla; hän haluaisi kasvattaa siellä papyruksia, jos hän vain kykenisi siihen." (5)

Morel olisi voinut pilkata myös kiinalaistyylisten puutarhojen suunnittelijoita. Kun keskieurooppalaisissa puistoissa ei ollut tarjolla avokallioita tai järviä, niille pyrittiin luomaan "kiinalaisia" maisema-alueita luomalla keinotekoisia rotkoja, louhikoita, lampia ja tekosaaria. Jos varat eivät riittäneet tähän, tyydyttiin purojen tai kanavien kaivattamiseen, jotta saatiin vesiaiheita ainakin kiinalaistyylisten siltojen rakentamista varten.

Suomalaisten maisemapuutarhojen kiinalaisia elementtejä

Kiinalaiset maisemat muistuttivat monessa suhteessa suomalaisia. Keski-Euroopassa matkustelleet tai uusia puutarhakirjoja tutkineet suomalaiset saattoivat todeta, että Keskustan valtakunnan asukkaat pitivät arvossa sellaisia niemiä ja pienten saarien jäsentlemiä vesipintoja, polveilevia rantoja, suuria luonnonkiviä, kallioita ja havupuita, jotka olivat

heitä kotimaassa aina ympäröineet, ja että mannermaalla oli alettu pyrkiä tämäntyyppisten puistojen luomiseen.

Kiinalaisten taideteosten väritkin välittivät mielikuvia maisemista, joissa tuntui vallitsevan pohjoisen ilmanalan himmeä valomaailma. Niissä oli paljon harmaata, mustaa, ruskeaa sekä murretun vihreän ja sinisen sävyjä. Ne oli tehty tussi- ja akvarelliteknikalla, ja ne olivat siten täysin erilaisia kuin ne maalaukset, joihin Euroopassa oli totuttu, ja joita etelämaisiet aiheet ja vahvojen öljyvärien lämpimät vivahteet leimasivat.

Kiinalaiset pitivät talveakin arvossa. Kiinalaisen huvimajan nimi saattoi olla "Tuhat jalkaa lunta" tai "Näköalapaikka, jossa kuunnellaan lunta" ja puistolampea voitiin kutsua "Lumentuoksuiseksi mereksi".(6) Suomessa elettiin kuitenkin poikkeuksellisen vaikean ajan jälkimainingeissa vielä 1700-luvun puolivälissä, ja kesti pitkään ennen kuin olot olivat siinä määrin tasaantuneet, että vaateliaammalle puutarhataiteelle voitiin ryhtyä omistamaan varoja ja harrastusta. Se alkoi varsinaisesti 1780-luvulla eli eurooppalaisen "Kiinainnostuksen" kolmannen vaiheen aikana, jolloin varsinkin "kalliorakentaminen" oli muodostunut tärkeäksi uudenaikaisissa puistoissa.(7)

Monrepos'n puisto - "Marianturm", kiinalainen silta ja kiinalainen varjo

Monrepos'n kiinalaistyylinen huvimaja rakennettiin puiston itäosassa sijaitsevalle kallioiselle niemelle todennäköisesti vuonna 1785 tai 1786, jolloin Württembergin prinssi Friedrich Wilhelm (1754-1816), Vanha Suomen kuvernööri, asui kartanossa. Huvimaja oli kahdeksankulmainen rakennus, ja sen ulkoseiniä peitti monivärinen, rombiaiheinen maalauskoristelu. Rakennus toimi sekä huvimajana että näkötorjuna. Portaat johtivat ulkokautta kattotasanteelle, eräänlaiselle lanterniinille, jonka päällä oli lohikäärmeen muotoinen tuuliviiri. Rakennusta kutsuttiin nimellä "Marianturm" - Mariantorni - prinssin sisaren, suuriruhtinatar Marian mukaan. Mahdollisesti huvimaja oli Marian lahja Friedrich Wilhelmille; joka tapauksessa suuriruhtinatar oli maalannut tornin salonkimaisen sisätilan seinät.(8) Sisarusten lapsuudenkodin, Montbéliardin lähistöllä sijainneen Etupesin linnan puistossa, Elsassissa, oli kolme arkkitehtuuriltaan hyvin samanlaista kiinalaistyylistä puistorakennusta.(9) Heidän sukulaisellaan, prinssi Carl Christian von Württembergillä, oli Carlsruhen linnan puistossa Sleesiassa myös arkkitehtuuriltaan samantapainen lintutalo saarella, jolle johti kiinalainen kaarisilta.(10)

Kiinalaistyylinen, monivärinen kaarisilta johti myös Monrepossa Mariantornin niemeltä sen vierellä sijaitsevalle pikkusaarelle. Sillan päävärit olivat punainen ja vihreä, ja sen kaiteita koristaneet nupit olivat keltaiset tai mahdollisesti kullatut. Silta peitti patoa, joka erotti sen itäpuolella olevan kapean salmen merestä. Salmi oli ruopattu pieneksi lammeksi. Sillalla seisoneen katsojan ympärillä avautui hyvin monivivahteinen kallio- ja vesimaisema: lammen takana häämötti Suomenveden ulappa, ja sillan toisella puolella oli suurehko lahti, jota pääpuiston korkeat rantakalliot, suuret maakivet ja eräät komeat siirtolohkareet reunustivat korostaen puistotilan "kiinalaisuutta".(11)

Eräs erityisen "kiinalainen" maisema-elementti, mahtava siirtolohkare, sijaitsee Mariantornin niemen toisella, ulapan puoleisella rinteellä. Suuri, kulkikas kivi nojaa vain yhdeltä syrjältään kalliopintaan, mikä antaa katsojalle vaikutelman siitä, että se voisi helposti vyöryä alempana päilyvään mereen.(12) Se oli eräs Monrepos'n seuraavien omistajien, Nicolayn perheen jäsenten, eniten arvostamia näkymiä kartanon puistossa. Tässä maisematilassa oli sitä kauhun tunnelmaa, jota William Chambers piti eräänä kiinalaisen, tunnelmakontrasteihin ja yllätyksiin perustuneen puutarhataiteen olennaisena piirteenä, vastakohtana hymyileville, aurinkoisille alueille. Hän kirjoitti ensimmäisessä, vuonna 1757 ilmestyneessä teoksessaan kiinalaisissa puutarhoissa olleista "riippuvista kallionjärkeleistä" - *rocs suspendus* - tarkoittaen sitä, että lohkarit näyttivät uhkaavan vyöryä niissä käyskentelevien ihmisten päälle.(13) Monrepos'n siirtolohkareen ympäristö pidettiin talvisotaan auki avoimena, jotta meren ja kallion kontrastit olivat mahdollisimman selkeät; nykyään alue metsittyä ja kallion alle rakennettu puistokäytävä on sortunut mereen.

Kiinalaisten puistorakennelmien keveimpiä muotoja olivat päivänvarjomaiset katokset, joita pystytettiin maisemapuutarhojen näköalapaikoille. Vuonna 1798 Paul von

Nicolay antoi rakennuttaa sellaisen eräälle toiselle, vielä suuremmalle siirtolohkareelle, joka sijaitsee Monrepos'n puiston eteläosassa. Kaksiosaiset portaat johtivat lohkareen päälle, jossa oli kaiteiden reunustama oleskelutila istuinpenkkeineen.(14) Kiveltä avautui laaja näkymä kartanon maille ja sen taustalla häämötti Viipurin linna ja Viipurin kirkkojen torneja.

Fagervikin puiston "Kina"

Fagervikin kartanon yhteydessä oli 1700-luvun puolivälissä aikakaudelle tyypillinen muotopuutarha. Vuosisadan loppupuolella päärakennuksen pohjoispuolella olevasta metsästä alettiin luoda englantilaistyylistä maisemapuutarhaa, ja siihen liitettiin myös Kvarnträskissä sijaitseva Brännäsholmin saari. Sinne rakennettiin kiinalainen huvimaja mahdollisesti vuonna 1786 tai 1787.(15) Se on kahdeksankulmainen, mutta Mariantornista poiketen sillä on kaksi pitempää "julkisivua", muiden sivujen ollessa lyhyempiä. Lohikäärmeaiheet koristavat rakennuksen kattoa ja räystäitä. Keltaiseksi, punaiseksi ja vihreäksi maalattu puuristikkoristelu jäsentää sen valkeita ulkoseiniä. Osvald Sirén on arvellut, että alkuperäinen väriyty on saattanut olla voimakkaampi.(16) Rakennuksen toinen julkisivu antaa Kvarnträskin ulapalle. Rannalla, huvimajan edustalla on pieni kallio, johon on hakattu kymmenkunta askelmaa veneellä paikalle saapuvien kävijöiden mukavuudeksi, ja kallioon on myös upotettu rautarengas veneen kiinnittämistä varten. Erään vuonna 1920 tehdyn kartan mukaan huvimaja sijaitsi tuolloin pienellä aukiolla, jolta jolti kiemurtelevia polkuja neljälle eri taholle.(17) Sieltä alunperin avautuneista näkymistä on vaikea saada selkoa metsän kasvettua nykyään jokseenkin umpeen huvimajan ympärillä.

Mantereelta saarelle alunperin johtaneesta sillasta ei ole olemassa kuvia. Osvald Sirén lienee nähnyt paikalla 1940-luvulla olleessa sillassa kiinalaistyyllisiä piirteitä, sillä hän julkaisi siitä valokuvan kiinalaisia puutarhoja käsittelevässä teoksessaan.(18) Paikalla nykyään oleva silta on toisenlainen.

Joensuun kartanon puisto - unelma kiinalaisesta paviljongista ja kiinalaisesta sillasta

Gustaf Mauritz Armfelt (1757-1814) suunnitteli laajan maisemapuutarhan luomista kotinsa, Halikon pitäjän Joensuun kartanon yhteyteen 1800-luvun alkupuolella. Suomen sota, rahavarojen niukkuus, suuri työtaakka ja heikentyvä terveys johtivat kuitenkin siihen, että hän sai toteutetuksi vain osan siitä. Kartanon arkistoon on jäänyt kuitenkin useita puistorakennusten suunnitelmia.(19) Eräälle niistä on piirretty kiinalaistyylinen huvimaja ja katettu siltä sekä ranskalaistyylinen paviljonki.(20)

Joensuun kuvan esittämä kiinalaistyylinen huvimaja on yksinkertaisempi kuin Monrepos'n ja Fagervikin rakennukset. Sen räystäistä riippuvat kellot olivat tyypillisesti "kiinalaisia". Saman piirroksen esittämä silta on puolestaan tavanomaista komeampi. Sen korkeimmalla kohdalla on kahdeksankulmainen, paviljonkimainen katos ja istuinpenkit veden ja rantapuiden ihailua varten. Silta oli ilmeisesti tarkoitus rakentaa Halikonjoen yli, ja se oli suunniteltu siten, että sen molemmat päät olivat nostettavissa ylös. Rakennelma olisi voinut siis toimia eräänlaisena "vesipaviljongina" (ks. alla). Katosta kannattavat tolpat, siltapaalut ja kaiteet oli tarkoitus maalata punaisiksi. Joensuun kiinalaistyyllisen sillan ja huvimajan toteuttamisesta ei ole varmuutta. Puistossa nykyään olevaa pyöreää huvimajaa on kuitenkin paikkakuntalaisten keskuudessa nimetty "kiinalaiseksi kirkoksi", (21) joten se on saattanut periä nimensä siellä sijainneelta varhaisemmalta, kiinalaistyylliseltä rakennukselta.

Armfelt oli saanut kosketuksen kiinalaistyylliseen puistosuunnitteluun Kustaa III. hovissa. Hän kuului kuninkaan lähipiiriin ja oleskeli usein Drottningholmissa. Siellä olevaa "Kina"-linnaa ympäröinyt alkuperäinen puisto suorine lehtikäytävineen ja symmetrisine aukioineen oli Kustaa III:n aikana jo vanhanaikainen. Kuningas suunnitteli pitkään "Kinan" ympäristön uudistamista maisematyölin hengessä. Hänen 1770-luvun lopulla kaavailemansa suurehkon järven kaivattaminen sen alapuolelle jäi esimerkiksi kuitenkin toteuttamatta.(22) Armfelt oli mukana myös Kustaa III. pitkällä Euroopan matkalla vuosina 1783-84, jolloin kuninkaan seurue vieraili uusinta maisemasuunnittelua edustaneissa puistoissa, joissa oli paljon kiinalaistyyllisiä rakennelmia. Matkan jälkeen kuninkaan kiinnostus maisemapuutarhatyöläisiä kohtaan kasvoi entisestään, ja hän antoi Louis Jean Desprez'n suunnitella

eräälle Hagan puiston saarelle kahdeksankulmisen, kiinalaisen "tempelin", joka valmistui vuonna 1790.(23)

Armfeltilla oli tilaisuus nähdä kiinalaistyyliisiä puistorakennelmia myöhemminkin ulkomailla. Toimiessaan Ruotsin lähettilänä Wienissä 1800-luvun alussa hän on varmasti nähnyt esimerkiksi Laxenburgin keisarillisen puiston kiinalaistyyllisen sillan, jonka keskellä oli kuusikulmainen katos istuinpenkkeineen maisemantarkastelua varten.(24) Se oli kuitenkin suurempi ja huomattavasti koristeellisempi kuin Armfeltin omien papereiden joukossa oleva silta-suunnitelma.

Kiiskilän kiinalainen tempelli ja "Juliensitz"

Viipurista kotoisin ollut liikemies Friedrich Dannenberg (1781-1860) osti kaupungin lounaispuolella sijaitsevan Kiiskilän kartanon vuonna 1818 tai 1820. Heti sen jälkeen hän alkoi luoda sinne laajaa maisemapuistoa. Seutu oli poikkeuksellisen rehevää, siihen liittyi runsaasti merenrantaa ja Kiiskijoki, joka polveili puiston alueella. Salme Setälä kertoi puistossa olleesta kiinalaisesta huvimajasta seuraavaa. Meren suunnalta "tie tunkeutui tummaan metsään, missä luonto paikoitellen oli synkkää kuin korvessa ja jättiläiskivet muodostivat mustia rotkoja. Tie kaarteli synkän alueen ympäri ja valoisan vihreän niityn laitaan pystytettiin kiinalainen tempelli keinotekoisena mäen nystyrälle". Dannenberg oli antanut leikata puutarhan pensaat "pallojen, lohikäärmeiden ynnä kaikenlaisten hirviöiden muotoisiksi".(25) Tästä kiinalaisesta huvimajasta ei ole olemassa yksityiskohtaisia piirroksia. Puistoa esittävästä yleiskuvista päätellen se oli pienehkö, monikulmainen ja monivärinen, toimimainen rakennus. Kiiskilän paviljongista avautui näkymiä siirtolohkareiden hallitsemaan metsäpuistoon, vihreälle niitylle ja merelle.

"Juliensitz" - Julien mielipaikka - oli toinen Kiiskilän puiston elementti, jota voi pitää kiinalaisvaikutteisena, kallio- ja vesimaisemaan liittyvä aiheena. Se sijaitsi noin kilometrin päässä kartanosta, Rakokiven niemellä, minne Dannenbergin luoma puisto päättyi. Tuon merkillisen kiven eli itse asiassa kahden suuren siirtolohkareen väliseen "rakoon", oli asetettu puutarhapenkki hänen tyttärtään, Julieta, varten. Julie Dannenbergin oli tapana kävellä sinne joka päivä istumaan ja ihaillemaan sieltä näkyviä merimaisemia.(26)

Vesipaviljonkeja ja muita kiinalaisvaikutteisia rakennelmia

Kiinalaisilla oli aivan veden rajaan tai kokonaan veden päälle rakennettuja paviljonkeja kuutamoin, tähtien, pilvien ja rantamaisemien ihailua varten. Joitakin kiinalaistyyppisiä vesipaviljonkeja rakennettiin myös eurooppalaisiin puistoihin. Esimerkiksi englantilaisen Stowen puiston lampeen 1730-luvulla rakennettu "Kiinalainen Talo" oli aikoinaan kuuluisa.(27) Eurooppalaisten vesipaviljonkien suhteellinen vähäisyys johtui siitä, että harvoissa puistoissa oli tähän tarkoitukseen sopivia, tarpeeksi suuria lampia tai järviä. Grönsön linnan kiinalaistyylinen huvimaja Mälarenilla lienee tunnetuin esimerkki tämäntyyppisestä pohjoismaisesta paviljongista.(28)

Suomesta ei ole tietoja arkkitehtuuriltaan kiinalaistyyllisistä, veden varaan rakennetuista paviljongeista, mutta ajatus on viehättänyt myös täällä toimineita puistosuunnittelijoita. Hirsiaruille tai matalalle, melkein vedenalaiselle pikkusaarelle rakennettuja huvimajoja oli 1800-luvun alkupuolella Pimperin puiston lammessa Suomenlinnassa,(29) Björkbodan kartanon edustalla olevassa järvestä ja Loimijoen Jokioisten kartanon edustalla.(30) Sillat yhdistivät ne puistoihin. Kysymyksessä oli siis suunnittelullisen ajatuksen omaksuminen, jota ei näissä tapauksissa, toisin kuin Grönsössä, korostettu kiinalaistyyllisen arkkitehtuurin avulla.

Suomessa on ollut muitakin puistorakennuksia, joita voidaan pitää ainakin osittain kiinalaisvaikutteisina. Viipurin maalaiskunnassa sijainneen Saarelan kartanon mailla oli 1800-luvun alussa rakennettu Belvédère-niminen huvila, johon liittyi sen vieressä sijainneelle, suurelle siirtolohkareelle rakennettu paviljonki. Sinne päästiin ainoastaan huvilan toisesta kerroksesta johtanutta siltaa myöten.(31) Cloubergin perheen Rättijärvellä sijainneen kesäkodin edustalla oli saari, jossa oli huvimaja. Siinä oli "kiinalainen katto", joka muistutti valokuvista päätellen paljon Armfeltin suunnitteleman kiinalaispaviljongin kattoa.(32) Cloubergin huvimaja lienee rakennettu 1850-luvun puolivälissä. Mäntsälän kartanon puistossa oli aikoinaan seitsemän huvimajaa. Arkkitehti H. Sonck kerrotaan sanoneen viimeisestä säilyneestä

paviljongista, että siinä oli jotain kiinalaista tai intialaisen pagodin tunnelmaa.(33) Ruissalon Marjaniemen huvilan eräälle kalliolle rakennettiin vuonna 1849 kahdeksankulmainen näköalapaviljonki,(34) joka muistutti perusmuodoltaan suuresti Monrepos'n Mariantornia. Rakennuksen suhteet olivat kuitenkin erilaiset, samoin maalauskoristelu ja muu pintakäsittely.

Suomesta on myös olemassa joitakin esimerkkejä 1800-luvulla rakennetuista puistosilloista, joihin liittyi istuinpenkkejä oleskelua ja vedenkatselua varten. Nekin lienevät perustuneet 1700-luvun kiinalaisvaikutteiseen suunnitteluun. Stensbölen kartanon puistossa oli aikoinaan tällainen, todennäköisesti Pehr Granstedtin piirtämä silta. Sen keskellä oli leveä, terassimainen tila istuinpenkkeineen. Myös Mustion kartanon puistossa oli 1800-luvulla silta, jonka keskellä oli istuinpenkit. Helsingin Seurasaaren silta paviljonkityyppisine katoksineen ja istuskelupaikkoineen kuvastanee myös pohjimmitaan vaikutteita 1700-luvun eurooppalaisten puistojen koristeellisista, kiinalaistyylisistä silloista.

Kiinalaistyylisen puistorakennelmien suosio osoittautui varsin pitkäikäiseksi. Englannissa sen katsotaan päättyneen vasta oopiumisotaan 1830-luvun lopulla.(35) Ranskassa se jatkui vieläkin kauemmin. Useita kiinalaistyylisiä huvimajoja ja siltoja esiteltiin esimerkiksi vielä eräässä vuonna 1859 Pariisissa julkaistussa puutarhasuunnittelua käsittelevässä teoksessa.(36) Puurakentaminen näyttää tuolloin kuitenkin jo alkaneen ammentaa enemmän inspiraatiota sveitsiläismajoista ja Pohjoismaissa etenkin traditionaalisista norjalaistaloista. Yksittäisiä esimerkkejä kiinalaisvaikutteisista puistorakennuksista näkee kyllä vielä myöhemmissäkin puutarhasuunnittelun oppikirjoissa, ja esimerkiksi vuonna 1900 valmistuneen Heinolan Harjupaviljongin mahtavasti kaartuvissa räystääsmuodoissa ja pyöreissä ikkunoissa heijastui edelleen jotain 1700-luvun kiinalaistyylisen huvimajojen muotokielestä.

Karu "kiinalaisuus" uuden maisemäkäsityksen kirjoittajana

Eurooppalaisessa puutarhasuunnittelussa 1700-luvun toisella puoliskolla tapahtunut murros näkyy selvästi Suomessakin, jos verrataan esimerkiksi Fagervikin ja Joensuun aikaisempia muotopuutarhoja näiden kartanoiden maisemapuutarhoihin. Joensuussa ei ollut samanlaisia kallioita kuin Monrepossa ja Fagervikissa ja merikin oli kauempana, mutta Halikonjoen rantatöyräät olivat verraten jyrkkiä, ja siten puiston alueella oleva joenpolvi muodosti "kiinalaistyylisen" maisematilan, jota Armfeltin suunnitelman perhosmaisena keveä ja värikäs silta olisi ollut omiaan korostamaan. Monrepos'n Mariantorni ja Fagervikin "Kina" rakennettiin kallioiden, alunperin luonnonmetsää kasvaneille alueille ja liitettiin kartanokeskuksiin pitkien, kiemurtelevien käytävien avulla. Etenkin suomalaisten maisemapuutarhojen rantakäytävät muistuttivat kiinalaisten kuvien kävelyteitä. Niille ei ole löydettävissä esikuvia Keski-Euroopan tai Välimeren alueen maisemapuistoista toisenlaisten rantojen ja voimakkaan vuoksen ja luoteen takia.

Kalliot, kivenjätkäleet, saaret ja vesipinnat hallitsivat näiden maisemapuutarhojen yleiskuvaa, mikä merkitsi jyrkkää vastakohtaa sekä rokokooajan puutarhoille että lehtipuuvaltaisille keskieuropalaisille maisemapuistoille, joihin ei pystytty luomaan karuuden ja havumetsien vaikutelmaa utterasta louhikoiden rakentamisesta huolimatta. Onkin todettu, että 1700-luvun keskieuropalaisten puistojen kiinalaistyyliset alueet olivat aina pieniä, ikäänkuin lakka- ja porssiiniitöillä nähtyjen maisema-vignettien inspiroimia eikä niinkään todelliseen kiinalaiseen puutarhasuunnitteluun perustuneita sommitelmia.(37)

Havupuiden ja kallioiden ranta-alueiden vetäminen mukaan osaksi suomalaisia maisemapuutarhoja, ja niihin vähitellen kohdistuva yleisempi arvostus kuului 1700-luvun Kiina-innostuksen seurauksiin maisemasuunnittelun alalla. 1700- ja 1800-lukujen taitteessa rakennetut kiinalaistyyliset huvimajat ja sillat kuuluivat niiden suhteellisen nopeasti kadonneisiin elementteihin. Voi melkein sanoa, että useimmat niistä kiihtuivat kuin kukat, hävisivät kuin talven lumi. Sitä ennen ne viitoittivat kuitenkin osaltaan tietä, joka johti suomalaisten luonnonmaisemien arvojen löytämiseen, joka kallioiden, kivien, järvien, saarain ja havupuineen edusti perusuonteeltaan toisenlaista maisemaa kuin Manner-Euroopan lehtipuiden ja suurten ruohokenttien hallitsemat

puistot. Pohjolan ennen kolkkoina, synkkinä ja rumina pidettyjen maisemien ominaispiirteitä alettiin tutkiskella, ja niistä löydettiin kiinalaistyylistä kauneutta - ja ennen pitkää "suomalaisuutta". Euroopan mantereella kehittyneet, vehreyttä ja hedelmällisyyttä korostaneet maisemaihanteet alkoivat syrjäytyä. Tietenkin vasta harvojen henkilöiden silmät olivat 1700- ja 1800-luvun taitteessa avautuneet tarkastelemaan suomalaisia maisemia esteettisesti - niiden ominaispiirteitä arvostaen.

Yllä kuvattu kehityskulku on esimerkki erään kaukaisen kulttuurin kuvaesitysten aikaansaamista muutoksista toisen kulttuuripiiriin ihmisten ajattelussa. On muistettava, että eurooppalaiset eivät vielä 1800-luvun alkupuolella tienneet ilmeisesti mitään kiinalaisille esineille kuvattujen maisemaihteiden uskonnollisista ja symbolisista merkityksistä. Keskustan valtakunnan asukkaille kivet ja kalliot olivat suuren kunnioituksen kohteita. Männyt symbolisoivat pitkää ikää, eikä niitä saanut puuttua yhdestäkään kiinalaisesta puutarhasta. Suuret vesipinnat olivat heille myös olennaisen tärkeitä, koska niissä näkyi taivaan laskeutuminen ihmisten luo, ja saarien merkitys oli siinä, että ne estivät lammen tai järven näkemisen yhdellä silmäyksellä: taivaan tuli vaikuttaa rajattomalta. Ranta-alueiden jyrkkyys ja kivisyys taas viittasi taivaan ja maan väliin suuriin eroihin.(38)

Tietoisuus tällaisista ajatuksista olisi epäilemättä kauhistanut 1700-luvun eurooppalaisia ja aiheuttanut heissä halveksuntaa kiinalaisia kohtaan. He näkivät kiinalaisissa maisemaesityksissä vain esteettistä luonnon ihailua, joka tuki heidän omia, silloin vielä hapuilevia yrityksiään luoda uudenlaista puutarhataidetta. Paradoksaalinen johtopäätös lienee, että tietämättömyys johti tässä tapauksessa vapaantuneisiin, avartuneisiin näkemyksiin.

VIITTEET

1 Eurooppalaisten Kiinaa kohtaan tuntemasta kiinnostuksesta ja arvostuksesta ks. esim. Adolf Reichwein.- *China und Europa in geistigen und künstlerischen Beziehungen im 18. Jahrhundert*. Berlin 1923.

2. 2 Jörg Wacker.- 'Der Garten um das Chinesische Haus', teoksessa: *Das Chinesische Haus im Park von Sanssouci*. Toim. Hans-Joachim Giersberg e.a. Berlin 1993, 11 ff.

3. 3 Kuningas Aadolf Fredrik antoi rakennuttaa "Kinan" syntymäpäiväyllätykseksi kuningatar Loviisa Ulriikalle vuonna 1753. Se pystytettiin Drottningholmin linnan puistoon vanhan asehuoneen paikalle, puiston pääakselin ja Mälarenin väliselle alueelle. Kuninkaallinen perhe oli hyvin ihastunut "Kinaan" ja ensimmäisen, jossain määrin tilapäisluontoisen puurakennuksen rappeuduttua paikalle rakennettiin uusi, kivinen "Kina"-linna C.F. Adelcrantzin piirustusten mukaan 1760-luvulla. Nils G. Wollin.- *Drottningholms lustträdgård och park*. Stockholm 1927, 132-150, kuvat 60, 64 f. ; Åke Settervall, Stig Fogelmarck, Bo Gyllensvärd.- *Kina slott på Drottningholm, ...*, 37,232 ff.

4. 4 Ks. esim. Adrian von Buttlar.- 'Sanssouci und der "Ewige Osten"'. Freimaurerische Aspekte im Garten Friedrichs des Grossen, *Die Gartenkunst* 6, 1994, 219-226.

5. 5 Jean-Marie Morel.- *Théorie des jardins*. Paris 1776, 392. (Suomennos E. Ruoff.)

6. 6 Georges Louis Le Rouge.- *Détail de nouveaux jardins à la mode; jardins anglo-chinois*. Paris 1776-1788, cahier 17, pl. 11 ja 15.

7. 7 Antiikin inspiroimaa kalliorakentamista oli esiintynyt maisemapuutarhoissa jossain määrin jo aikaisemminkin, vrt. Monique Mosser.- 'Le rocher et la colonne. Un thème d'iconographie architecturale au XVIIIe siècle'. *Revue de l'Art* no. 58-59, 1983, 53-84. Se kuvastui myös Monrepos'n omistajan, Ludwig von Nicolayn (1737-1820), ajatusmaailmassa; hän tulkitsi puistomaisemia antiikin lähtökohdista käsin, ks. Ruoff, 47-52, [Ludwig von Nicolay] *Das Landgut Monrepos in Finnland 1804*. St. Petersburg 1806, 4. Ludwig von Nicolayn poika, Paul (1777-1866), edusti uudempaa, kiinalaisvaikutteista maisema-ajattelua.

8. 8 Eeva Ruoff.- *Monrepos - muistojen puutarha*. Porvoo 1993, 115 f.

9. 9 Jean Charles Krafft.- *Plans des plus beaux jardins pittoresques de France, d'Angeleterre et de l'Allemagne.* Paris 1809-1810. Uudispainos: Worms am Rhein 1993, 84, 101 f.

10. 10 *Die Gärten der Herzöge von Württemberg im 18. Jahrhundert.* Ausstellungskatalog des Württembergischen Landesmuseums Stuttgart. Toim. Andrea Berger-Fix und Klaus Merten. Worms 1981, 111, kuva 74 c.

11. 11 Ruoff, kuvia sillasta sivuilla 41 ja 92 f, vrt. karttaa 134 f.

12. 12 Ruoff, kuva sivulla 119.

13. 13 William Chambers.- *Desseins des edifices, meubles, habits, machines, et ustenciles des Chinois.* Londres 1757, 16. Kiinalaiset ovat myöhemminkin arvostaneet kalliomaisemien vaarallisen tuntuista piirteitä, vrt. Lin Jutang.- *Maallinen onni.* Porvoo 1948, 286.

14. 14 Ruoff 110 ff, vrt. myös yllä, alaviite 7.

15. 15 Jouni Kuurne-Irma Lounatuori.- 'Huvin ja hyödyn matka. Mikael Hisinger Euroopassa 1783-84', julkaisussa: *Matkalla! En route! Suomalaiset arkkitehdit opintieillä.* Toim. Timo Tuomi e.a. Suomen rakennustaitteen museon näyttelyuuttelo. Jyväskylä 1999, 167 alaviite 51.

16. 16 Osvald Sirén.- *Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa II.* Stockholm 1950, 177 ja kuva 140.

17. 17 Kuurne-Lounatuori, kuva 15.

18. 18 Sirén, kuva 140.

19. 19 Irma Lounatuori.- 'Gustaf Mauritz Armfelt och Åminne', *Historisk Tidskrift för Finland* 82, 1992, 403 ff.

20. 20 Museoviraston kuva-arkisto, Åminne samling, kuva 6216:73.

21. 21 Gabriel Nikander - Eino Jutikkala.- *Säterier och storgårdar i Finland I,* Helsingfors 1939, 434.

22. 22 Magnus Olausson.- *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid.* Stockholm 1993, 171, 416 ff ja kuvat 91, 217, 220.

23. 23 Anna-Lisa Nyneröd.- *Lusthus till bruks och till syns.* Uddevalla 1979, 100 f. ; Olausson 484, 557, alaviite 120 ja kuva 272.

24. 24 Günther Berger.- *Chinoiserien in Oesterreich-Ungarn.* Frankfurt am Main 1995, 294 ff, kuva 14.

25. 25 Salme Setälä.- *Levoton veri.* Porvoo 1966, 277 f.

26. 26 Ibid., joskin niemen nimi on väärin. Lisätietoja Kiiskilän puistosta, paviljongeista ja "Julien mielipaikasta" sisältyy muihin kartanoa koskeviin julkaisuihin, esim. Helmi Setälän romaaniin *Vanhan kartanon tarina*, Helsinki 1907.

27. 27 Stowen "Kiinalainen Talo" on edelleen olemassa, mutta se on siirretty kuivalle maalle.

28. 28 Nyr. eröd 95 ff.

29. 29 Maija-Liisa Talvikanta. - 'Piperin englantilainen puisto Suomenlinnan Susisaarella', *Suomen museo* 64, 1957, 95 f, kuvat 4-6. Talvikanta esittää hypoteesina, että tämä paviljonki olisi ehkä yksinkertaistettu muoto pagodityyppisestä rakennuksesta.

30. 30 *Maisemia Suomesta.* Toim. Matti Klinge ja Aimo Reitala. Keuruu 1995, 41.

31. 31 Valokuva teoksessa Meri Krohn.- *Saarelan kreivi ja sepän poika.* Helsinki 1991, 11 (alempi kuva).

32. 32 Alma Söderhjelm.- *Min värld I.* Stockholm 1929, 14.

33. 33 Henrik Herlevi.- 'Kerron Mäntsälän kartanosta, sen puistosta ja puutarhasta' julkaisussa: *Voi häikäle. Mäntsäläläisten kirja.* Porvoo 1975, 24.

34. 34 Helena Soiri-Snellman.- 'Ruissalon huvilat', *Turun maakuntamuseon raportteja* 8, 1985, 212; kuva teoksessa: *Ruissalo. Huvilaelämää 1800-luvulla.* Toim. Margareta

Willner-Rönholm. Turun maakuntamuseon näyttelyesite 21,
Turku 1995, 30.

35. 35 Patrick Conner.- *Oriental Architecture in the West*.
London 1979, 161.

36. 36 L.E.Audot.- *Traité de la composition et de l'ornement
des jardins*, 6. painos. Paris 1859. Pl. 82, 102, 110, 112 f, 139
f, 142, 144, 146, 150.

37. 37 Eva Börsch-Supan.- 'Landschaftsgarten und
Chinoiserie', julkaisussa: *China und Europa.
Chinaverständnis und Chinamode im 17. und 18.
Jahrhundert*. Berlin 1973, 103.

38. 38 Kiinalaisten harjoittamasta petromaniasta, puiden
kunnioittamisesta, vesipintojen merkityksestä kiinalaisissa
puutarhoista yms. ks. esim. Maggie Keswick.- *The Chinese
Garden. History, Art & Architecture*. (Contributions and
Conclusions by Charles Jencks), 2. edition London 1986, 155,
162, 164-173; Marianne Beuchert.- *Die Gärten Chinas*. Köln
1983, 34, 36 ff, 45.

*Kirjoittaja on maisema-arkkitehtuurin historian ja teorian
dosentti Teknillisessä korkeakoulussa. Kirjoitus perustuu
Suomen Itämaisen Seuran kokouksessa 23.2.2000 pidettyyn
esitelmään.*

